

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ПРАКТИКИ

УДК 378.147.091.31-059.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2410-2075-2022-15.6>

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОЇ НАУКОВОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВИХ ТОВАРИСТВ І ГУРТКІВ: 1905–1916 рр.

БЕНЕРА ВАЛЕНТИНА ЄФРЕМІВНА

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри теорії і методики дошкільної та початкової освіти
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка
val_benera@ukr.net
orcid.org/0000-0003-2865-3217

У статті розкрито тенденції подальшого розвитку наукових традицій в університетській освіті, що актуалізувалися у діяльності наукових товариств, гуртків, організацій (1905–1916).

Виявлено особливості та тенденції розвитку теорії і практики самостійної наукової роботи студентів в університетах досліджуваного періоду, визначено акцентації на самостійній просвітницькій діяльності, конкурсних наукових роботах; професіоналізації змісту самостійної роботи, загальні (1905–1916): диференціації форм самостійної роботи, ліквідації неписьменності як домінуючого виду самостійної роботи; часткові (1905–1916): спрямування на розвиток музеїв (Харківський університет, 1907), архівів, бібліотек (Київський, 1911, Новоросійський, 1909 університети), заснування стипендіальних фондів (Чернівецький, 1905–1912, Львівський, 1905–1912 університети) тощо.

Результати проведеної роботи вказують на необхідність подальших досліджень історико-педагогічних витоків становлення та еволюції розвитку змісту самостійної наукової роботи, трансформації її видів і форм виконання із ціннісно-мотиваційним спрямуванням студента у сучасному закладі вищої освіти.

Ключові слова: наукова робота, науково-просвітницька робота, наукові товариства, наукові гуртки, конкурсні роботи, медальні задачі, стипендіальні фонди.

Постановка проблеми. Наприкінці XIX – поч. XX ст. наукові традиції у вітчизняній університетській освіті підтримувались та набули подальшого розвитку, що актуалізувалися у діяльності наукових товариств, гуртків, громадських організацій.

У теорії педагогічної думки самостійна наукова робота студентів зазначеного періоду знайшла свій розвиток у наукових підходах В. Вернадського, який наголошував про необхідність використання самостійної наукової роботи студентів з метою саморозвитку їх особистості, виховання усвідомлення значимості науки і наукового мислення, як життєво необхідного придбання та «всепланетного явища». Важливість під час викладання курсів наук інтегрування теоретичної підготовки з дослідницькою роботою, змістовність й обґрунтованість власних висновків, що б

викликало незмінну цікавість студентів, збуджувало допитливість, спонукало до творчого осмислення наукових досягнень [2]. В якості підтвердження вищезазначеної тези можна навести такі аргументи: по-перше, він був реформатором науки; по-друге – основоположником нового наукового напрямку; по-третє – відзначався професійним розв'язанням педагогічних проблем у процесі викладацької діяльності. Широта і новизна порушуваних В. Вернадським у лекційних курсах проблем, ставили студентів на передній план науки, пробуджували потяг до самостійної пошукової діяльності, що дає підстави обґрунтовано говорити про їх спрямованість на розвиток творчих умінь студентів [2, с. 170].

Погляди К. Тімірязєва розвивають думку про наукову роботу у єдності трьох напрямів: наукових досліджень, викладання та участі у

просвітництві народу – популяризації наукових знань [7, с. 3]. Вчений пропагував самостійну роботу студентів у спільному читанні, голосному читанні, зокрема із використанням періодичних видань «Библиотеки для семьи и школы» [11]. Необхідно відзначити про міжнародне визнання педагогічної і просвітницької діяльності Д. Тихомирова. Зокрема, на Міжнародній виставці у Парижі, 1904 р., Д. Тихомиров як видатний педагог і організатор періодичних видань, а також автор власних творів отримав почесний диплом («Diplomed'honneur») за виставлені твори, за журнал «Детское чтение» с «Педагогическим листком» і за видання «Библиотеки для семьи и школы» [11, с. 225]. Міжнародна комісія Всесвітньої виставки 1905 р. у Льєдзь присудила за участь у виставці нагороди: редактору журналів «Детское чтение» и «Педагогический листок» Д. Тихомирову – золоту медаль і голові товариства попечительства про дітей народних учителів і учительок Є. Тихомировій – срібну медаль [11, с. 665].

У контексті реформаций (1905–1916 рр.) необхідно підкреслити про взаємообумовленість суспільно-політичних подій в країні й різноплановість діяльності і мети гуртків, товариств, які відповідно змусили Міністерство народної освіти поставити питання про активізацію і розширення самостійної наукової роботи студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Довідниково-статистичні видання, що визначають особливості організації навчального процесу вищої освіти зазначеного періоду, досліджено у наукових фондах бібліотечних видань та рідкісних історичних колекцій НБУ ім. В. І. Вернадського. Здійснення історико-генетичного та структурно-порівняльного аналізу архівних матеріалів й науково-педагогічних джерел досліджуваного періоду забезпечили раритетні видання Г. Фальборка і В. Чарнолуського у 3 т.: «Настольная книга по народному образованию» (Т. 1., СПб., 1899), (Т. 2., СПб., 1901), (Т. 3, СПб., 1904), у яких представлено закони, розпорядження, інструкції, правила щодо організації самостійної наукової роботи у вищій школі зазначеного періоду. Проаналізовані архівні матері-

али, монографічні праці з історії становлення Київського, Харківського, Південноукраїнського, Львівського, Чернівецького університетів надають можливість узагальнити генезу самостійної наукової роботи у закладах вищої освіти України ХІХ – поч. ХХ ст.

Вивчення сучасних історико-педагогічних праць, монографій: Н. Дем'яненко (К., 1998), О. Пехота (К., 2001), В. Мороз (Х., 2003); О. Микитюк (Х., 2003); Н. Сидорчук (Житомир, 2004); М. Солдатенко (К., 2006); О. Малихін (Кривий Ріг, 2009); А. Цюприк (Львів, 2020) та ін. засвідчило актуальність проблеми самостійної наукової роботи студентів у вищій школі та наявність вагомого ретродосвіду її реалізації у вищій школі наприкінці ХІХ – початку ХХ ст., а також відсутність цілісного історико-педагогічного дослідження розвитку теорії і практики самостійної наукової роботи студентів вищої школи зазначеного періоду.

Мета дослідження: розкрити та актуалізувати особливості та тенденції подальшого розвитку наукових традицій в університетській освіті, що актуалізувалися у діяльності наукових товариств, гуртків, організацій (1905–1916).

Виклад основного матеріалу. Активність діяльності наукових товариств, гуртків, а відповідно і самостійної наукової роботи студентів зазначеного періоду була обумовлена введенням у дію урядових циркулярів. Згідно із законодавчим забезпечення з'ясовано, що у 1899 р. Міністерством народної освіти був затверджений циркуляр, який містив вимоги щодо організації наукових і літературних гуртків під керівництвом професорів [17; 18; 19, Ф. 707. Оп. 7. Спр. 7].

З приводу зазначеного документу рада Університету св. Володимира висловила зауваження, що успішна діяльність наукових гуртків можлива при умові позитивного ставлення до цього професорського складу та наявності інтересу зі сторони студентів; затвердження відповідного статуту університетським органом [19, Ф. 707. Оп. 150. Спр. 52. Арк. 14–21]. Департамент Міністерства народної освіти (від 16 лютого 1900 р. за № 4560) дозволив при університетах відкривати студентські гуртки [там же, арк. 21]. Були визначені загальні

правила: в університетах дозволяється створювати при факультетах наукові й методичні гуртки, які мають на меті наблизити між собою студентів, що цікавляться окремими галузями знань, і забезпечити більш детальне ознайомлення з вибраною ними спеціальністю [там же, арк. 16]. Основні цілі, зміст роботи гуртка зазначені у «Правилах для студентів» [там же, арк. 22]. Дане рішення вимагало всебічного обговорення питання про більш гнучке спілкування професорів і студентів. Урядове повідомлення від 25 травня 1899 р. відзначало про відособленість студентів між собою, професорами і навчальним керівництвом. У відповідь на лист із департаменту МНО від 21 липня 1899 р. за № 17287 була скликана нарада попечителів навчальних округів і керівників вищої школи, на якій обговорили питання про необхідність встановлення бажаного спілкування між студентами, професорами університетів [там же, арк. 25]. Нарada прийняла наступну резолюцію:

- 1) *спілкування між студентами і професорами* повинно відбуватися на основі навчальних потреб у самостійній навчальній роботі студентів. «Спілкування полегшує і у той же час вирішує практичні питання, що викликають навчальні потреби (видання лекцій, вибір і придбання необхідного підручника або посібника, розподіл практичних занять, складання розкладу тощо)» [19, Ф. 707. Оп. 150. Спр. 52. Арк. 1];
- 2) одним із найкращих способів для досягнення бажаної цілі – широка *організація практичних занять* при створенні відповідних умов. При організації практичних занять необхідно звернути увагу, щоб кожен студент брав у них найдієвішу участь [там же, арк. 1];
- 3) *визначена роль викладача* у навчальному процесі вищої школи. «Той викладач, який обмежує свою викладацьку діяльність тільки читанням лекцій у позитивні години, а не входить у духовні інтереси і потреби студентів, не наближається до них на цій основі і не керує їх несформованою думкою, виконує лише малу долю своїх обов'язків, покладених на нього високим покликанням професора» [там же, арк. 2];

4) для встановлення бажаного спілкування між студентами і викладацьким складом *необхідне відповідальне керівництво професорами роботою* наукових та літературних студентських товариств. Завдання полягали у читанні та обговоренні студентських рефератів із наукових та методичних питань. У зв'язку із видимою користю від організації таких товариств, *частина спеціальних засобів навчальних закладів могла б виділятися на їх підтримку* [там же, арк. 2].

Отже, зазначений документ знайшов продовження у розпорядженні Міністерства народної освіти (16 лютого 1900 р. за № 4560). За висловлюваннями окремих викладачів вітчизняних університетів того часу, міністерські нормативні документи вийшли із запізненням, оскільки практика вищої школи їх випереджала. Однак, зазначимо, що ці розпорядження забезпечували законодавче регулювання діяльності студентських товариств, гуртків, самодіяльності студентської молоді тощо.

Дієвість міністерського розпорядження підсилюється практичним впровадженням у практику діяльності вищої школи. Так, згідно з клопотаннями від Університету св. Володимира (11 листопада 1900 р. за № 2606) був створений науково-літературний гурток для занять з предмета слов'янознавство під керівництвом професора Т. Флоринського [19, Ф. 707. Оп. 150. Спр. 52. Арк. 24]. У тижневий термін була отримана відповідь (17 листопада 1900 р. за № 13669) від попечителя Київського навчального округу ректора імператорського Університету св. Володимира з формулюванням: «Призначити професора Т. Флоринського (на основі §2 правил) керівником студентського гуртка для занять з предмету слов'янознавство» [там же, арк. 25].

Київське відділення *товариства класичної філології і педагогіки* було засноване в 1875 р. за ініціативи помічника попечителя Київської шкільної округи І. Новікова. Першим головою Товариства було обрано професора римської словесності Університету св. Володимира Г. Модестова. Змістом діяльності товариства визначалися такі види самостійних робіт [20, Ф. 16, Оп. 1. Спр. 1. Арк. 34]:

1) самостійне складання рефератів з деяких питань граматики стародавніх мов, при цьому обговоренню підлягали, перш за все, питання «чисто педагогічного характеру», розбиралися нові навчальні керівництва з класичних мов, а «реферати з наукових питань класичної філології були явищем випадковим і вельми нечисленним»;

2) обговорення тем для конкурсних робіт учнів старших класів гімназій і заслуховування рецензій на виконані роботи;

3) самостійне написання та обговорення статей для друку у збірнику з класичної філології, що видавався Київським відділенням Товариства [там же, арк. 34 зв].

Як свідчить хронологічно-системний аналіз наукових джерел, у студентському історико-етнографічному гуртку при Університеті св. Володимира, який був організований і діяв на початку ХХ ст., самостійні наукові роботи склалися з підготовки й читання студентами самостійних доповідей на попередньо визначені теми членами гуртка або головою. Наукова цінність роботи гуртків полягала не лише в читанні доповідей, а й у гарячих дебатах, дискусіях проблеми, демонстрації умінь відстоювати свою точку зору, розбиратися в питаннях представленого дослідження.

Встановлено, що історико-філологічне товариство, створене при Харківському імператорському університеті, було відкрито у лютому 1877 р. [15, с. 115–116]. Товариство мало на меті сприяти розвитку і поширенню знань із класичної філології, порівняльного мовознавства та історичних наук. Підкреслимо, що під час занять у науковому гуртку студенти не обмежувались роботою в студентському науковому об'єднанні, а брали активну участь у роботі наукових товариств університетів. Ініціаторами створення наукових гуртків виступали професори університету, але були випадки, коли і самі студенти прагнули до більш самостійної наукової роботи. Зокрема, у 1883 р. студенти медичного факультету Харківського імператорського університету з власної ініціативи організували гурток для науково-медичного спілкування [14].

Науковий аналіз наукових джерел [1; 6; 13; 14; 15] дозволяє відзначити, що у досліджу-

ваний період при Харківському імператорському університеті була організована діяльність *таких наукових товариств*: медичне товариство (1861 р.), товариство дослідників природи (1869 р.), товариство дослідних наук з двома секціями: фізико-хімічною та медичною (1872 р.), товариство сільського господарства (1874 р.), історико-філологічне товариство (1877 р.), математичне товариство (1879 р.), товариство фізико-хімічних наук (1893 р.), товариство наукової медицини та гігієни (1894 р.), Харківський відділ Імператорського Російського технічного товариства з промисловим технічним музеєм (1880 р.) за його межами. При Університеті св. Володимира були організовані: товариство природодослідників (1868 р.), фізико-математичне товариство (1896 р.), клінічне товариство студентів-медиків тощо.

Логіко-системний аналіз архівних джерел дозволяє відзначити, що для зазначеного періоду характерний інтенсивний розвиток студентських гуртків як форми організації самостійної науково-дослідницької роботи студентів на Харківщині. Професор М. Сумцов був переконаним у необхідності ознайомлення студентів з роботою наукових товариств з метою їх підготовки до самостійної діяльності після навчання в університеті. Він радив зхвертати увагу на залучення студентів до такого методу організації й активізації самостійної роботи студентів, як написання творів з їх обов'язковим заслуховуванням на засіданнях наукових товариств та публікацією в університетських виданнях [13]. У Харківському імператорському університеті в зазначений період було організовано чотири наукових студентських гуртки: два з них – «економічний» (1900) і «державних наук» 1902 – при юридичному факультеті; два інших – «науково-літературний» 1903 і «філософсько-богословський» 1901 – при історико-філологічному факультеті [1, с. 547–548]. Керівником економічного гуртка (1900) був професор І. Левитський, а членами гуртка були слухачі його лекцій – 29 першокурсників. Філософсько-богословський гурток утворився в 1901 р., його керівником був священник Д. Буткевич. У цьому ж році від-

крився науково-літературний гурток професора М. Халанського. Гурток «державних наук» (1902) очолював професор О. Фатеев. Окремі самостійні доповіді студентів, прочитані в гуртках, у подальшому доопрацьовувалися і оформлювалися у самостійні наукові роботи, нагороджувалися преміями, медалями, друкувалися в періодичних виданнях. Прикладом високого рівня наукових студентських робіт можна назвати роботи студентів М. Веренникова «Про Даля», Б. Лезіна «Мова і мистецтво» та інші.

На початку ХХ ст. відкрили музей Харківського історико-філологічного товариства, а з 1905 р. при музеї почав створюватися архів і бібліотека. Як відзначають дослідники, музей став не тільки навчально-допоміжним закладом Харківського університету, де проходили етнографічну практику студенти, він виявився науковою базою для багатьох, навіть закордонних фахівців у галузі східнослов'янської етнографії [6, с. 120]. У 1920 р. у зв'язку з реорганізацією понад двох десятків музеїв різного профілю колекції Етнографічного музею товариства лягли в основу Музею Слобідської України ім. Г. Сковороди, що перетворився під керівництвом академіка М. Сумцова на найбільший науково-дослідний та культурно-просвітницький центр Слобожанщини.

У Ніжинському історико-філологічному інституті історико-філологічне товариство було сформовано за ініціативи професорів М. Бережкова, А. Добіаша та інших у 1894 р. Його особлива увага була звернена на збір і дослідження історичних документів стосовно проживання греків у Ніжині з 1722 до 1872 рр. [10, с. 94–95]. Історико-філологічне товариство при Новоросійському університеті зосереджувалося переважно на проблемах давньоруської літератури. Відомий автор праць з історії давньослов'янської письменності В. Істрін, протягом кількох років очолюючи Товариство, заснував школу дослідників давньоруської літератури [5, с. 39–40].

Про зростання громадянської зрілості й свідомості студентів Новоросійського імператорського університету на початку ХХ ст. говорять їх чисельні звернення до Ради університету про затвердження статутів громад-

ських організацій та товариств, студентських наукових гуртків. Так, наукові гуртки студентів організовувалися у Новоросійському імператорському університеті згідно з розробленими і затвердженими правилами на фізико-математичному факультеті (1900) [1, с. 550]. Під час роботи гуртка студенти читали реферати з природознавства і піддавали їх критичному обговоренні, а також проводили спільні співбесіди на попередньо погоджені керівником теми із галузі означених наук. Разом з тим, слід відзначити, що «Правила» надавали можливість друку кращих самостійних робіт учасників гуртка, що мали наукове значення у записках університету (§5). Зазначимо, що по мірі зібрання творів, із дозволу університетського керівництва, вони друкувалися у вигляді особливих збірників тощо [16, с. 328–329]. Разом з тим, не завжди ініціатива студентів щодо утворення організацій та товариств отримувала згоду Ради університету. Так, на засіданні Ради Новоросійського імператорського університету від 18.10.1907 р. на порядку денному розглядалось прохання студентів (12) про затвердження статутів природничого відділення. Однак, як свідчить аналіз наукових джерел, було винесене рішення ради Новоросійського імператорського університету: відкласти розгляд поданих заяв на невизначений період [3, с. 64–65].

Результати наукового пошуку [3; 7–8] дозволяють стверджувати про наукову активність товариства педагогічного відділу Новоросійського університету. У звіті про діяльність товариства за 1908/9 н.р. зазначалося, що у прослуханих доповідях й повідомленнях засідань педагогічного відділу (99 засідань) яскраво проявилася наукова діяльність її членів [7]. Важливо зазначити про налагоджену співпрацю товариства із правлінням університету. Як свідчать наукові джерела, для лекцій було виділено одну із найбільших університетських аудиторій, що надало можливість зробити лекції доступними для більшої кількості слухачів і студентів та не брати плати за їх слухання [1, с. 311].

За звітний період відділом були заслухані й обговорені доповіді, організовано читання

публічних лекцій, обговорено проєкт статуту педагогічного відділу [7, с. 277]. Наукова тематика доповідей членів педагогічного відділу Новоросійського товариства відзначається своєю багатоплановістю щодо дидактичних проблем з теорії навчання. Окремо слід відзначити про виокремлення тематики робіт щодо методики навчання (мови, історії, законодавства, космографії) тощо. Зазначимо, що хоча у досліджуваній період чіткого розмежування у дидактичних термінах не було, однак, прослідковується диференціація понять метод і методика, оскільки зазначені категорії і в тематиці виступів подаються окремо. Так, щодо методів навчання члени педагогічного товариства виділяють коректурно-смысловий метод навчання правопису, звуковий метод навчання грамоті, виправлення помилок у письмових вправах, методи викладання і пояснення додавання і віднімання, множення і ділення цілих чисел тощо. Отже, можемо відзначити прогресивність позицій представників педагогічного відділу Новоросійського товариства і їх вагомий внесок у становлення понятійно-категорійного апарату у зазначений період з теорії навчання, дидактики.

Слід зауважити про належне ставлення товариства до вшанування пам'яті М. Гоголя, оскільки було передбачено проведення низки заходів. Предметом занять в об'єднаних зібраннях товариства і педагогічного відділу була визначена тема «Організація вшанування пам'яті М. Гоголя, до 100-ччя від дня народження» [7, с. 275]. З нагоди ювілею лекторами педагогічного відділу були організовані лекції (Н. Редько: «Гоголівський сміх», Д. Щербина: «М. Гоголь і герої його великих творів», Г. Бельченко: «Духовна драма Гоголя», В. Чемена: «Гоголь, як національний поет») [7, с. 277]. Іншою тематикою для лекцій членів педагогічного відділу було святкування 200-річчя Полтавської битви. Педагогічним відділом були організовані лекції членами відділу: П. Адріановим, С. Петровським, А. Назаровими і В. Кочаки для учнів та студентів Новоросійського університету [7, с. 276–277].

Студентський науковий рух був поширений у зазначений період в університетах на

західноукраїнських землях (Львівському і Чернівецькому). Дослідниця освіти дорослих на Буковині у зазначений період Л. Тимчук зазначає, що активна академічна молодь, що гуртувалася в академічних товариствах «Союз», «Молода Україна», «Січ», «Православна Академія», заснувала організаційно-просвітницький комітет (1913 р.), який за власні кошти висилав у села й містечка Буковини референтів з відчитами на різні теми, влаштував концерти й аматорські вистави. До складу комітету ввійшли по два представники від трьох студентських товариств: С. Дутчак і Ю. Ткачук («Союз»), І. Гуцуляк і Д. Загул «Січ», З. Сенюта і Л. Аліськович («Запоріжжя») [1, с. 312].

З відкриттям Чернівецького королівського університету (1875) активізувався студентський рух у діяльності товариств та організацій у краї. З метою ліквідації масової неписьменності населення товариство «Руська Бесіда» ініціювало відкриття курсів для неписьменних, сприяло поширенню дешевої і корисної книги. Товариство «Руська Бесіда» ініціювало рішення про заснування у Чернівцях товариства «Народний дім» (голова Є. Пігуляк, 1875 р.). У статуті товариства, затвердженому 22 січня 1884 р., зазначалося, що «Народний дім» ставив за мету сприяння розвитку, просвіті й покращенню матеріального добробуту українського народу Буковини в культурному відношенні й зокрема поширенні науки, словесності, мистецтв і вихованні української молоді [22, Ф. 3. Оп. 2. Спр. 27151. Арк. 12]. У 1875 р. розпочало діяльність перше українське студентське товариство «Союз», яке прагнуло «організувати біля себе українську академічну молодь, і виховати в неї міцне національне почуття, спрямувати до боротьби за національні ідеали» [22, Ф. 2. Оп. 1. Спр. 11115. Арк. 4]. Як свідчать архівні джерела, у 1887 р. з «Руської Бесіди» виокремилася товариство «Руська Школа» (з 1908 р. – «Українська Школа»). Очолив товариство професор Чернівецького королівського університету С. Смаль-Стоцький, який разом зі студентами «...займався підтриманням всяких справ публічного і домашнього виховання на основі

рідної мови» [22, Ф. 3. Оп. 2. Спр. 16113. Арк. 2]. Про діяльність студентських товариств і гуртків у зазначений період при Львівському королівському університеті ім. Франца І та Чернівецькому королівському університеті свідчать результати аналізу архівних документів (табл. 1).

Провідну роль у самоосвітній роботі на Буковині займали викладачі й студенти Чернівецького університету [22, Ф. 3. Оп. 2. Спр. 24136]. У рамках діяльності комітету «людового університету», заснованого в 1905 р., вони забезпечували високий рівень самостійних наукових викладів і відчитів для народу, виступів з фаховими підготовленими доповідями серед населення. Як зазначав С. Смаль-Стоцький – понад 100 випускників народного університету в Чернівцях розійшлися серед народу, стали «ідейними апостолами єднання в ширій народній освітній, культурній, економічній і духовій праці» [12, с. 68].

Участь студентів у просвітницькій роботі, засвідчена чисельними публікаціями періо-

дики й архівних матеріалів, свідчить про особистісно мотивований рівень позааудиторної самостійної роботи молодих людей. Важливими формами організації просвітницької роботи початку ХХ ст. стали: відчити (виступ з рефератом) і лекції для народу; читання книжок, часописів, журналів; курси для малограмотних. Засадничими була усна передача відомостей з різних галузей знань, що дозволяло залучати й неписьменних і таким чином підвищувати їх загальнокультурний рівень, «розбуджувати національну й горожанську свідомість» широких верств населення. За оцінкою С. Смаль-Стоцького, вони не тільки сприяли поліпшенню соціально-економічного становища українського селянина, а й виступали важливим засобом піднесення загального рівня його освіти й культури [4, с. 35].

Об'єднання «Історичне товариство» розпочало діяльність у м. Чернівці в 1902 р., яке мало на меті згуртувати українську інтелектуальну еліту. Члени товариства – В. Мількович, О. Мако-

Таблиця 1

**Діяльність студентських наукових товариств та гуртків
(складено за результатами узагальнення матеріалів дослідницького пошуку)**

Справи про діяльність студентських товариств, наукових гуртків	Архівні матеріали
Українське студентське товариство (1902–1913)	[Ф. 26. Оп. 13. Спр. 100. 57 Арк.]
Товариство Львівського університету «Братська допомога»	[Ф. 26. Оп. 17. Спр. 15. 68 Арк.]
Студентське товариство «Читальня академічна» з прикладним статутом (1889–1912)	[Ф. 26. Оп. 13. Спр. 234. 39 Арк.]
Українське студентське товариство «Руська академічна поміч» у Львові (28.05.06–20.07.18)	[Ф. 26. Оп. 13. Спр. 235. 22 Арк.]
Гурток студентів-полоністів (1906–1911)	[Ф. 26. Оп. 13. Спр. 241. 25 Арк.]
Протоколи, резолюції і повістки дня для загальних зборів студентських товариств та гуртків (1907–1913)	[Ф. 26. Оп. 13. Спр. 284. 38 Арк.]
Українське студентське товариство «Гурток правників» у Львові (1908–1918)	[Ф. 26. Оп. 13. Спр. 327. 28 Арк.]
Товариство «Дім академічний ім. А. Міцкевича у Львові (1908–1914)	[Ф. 26. Оп. 13. Спр. 328. 41 Арк.]
Українське студентське товариство «Український студентський союз у Львові» (1909–1913)	[Ф. 26. Оп. 13. Спр. 387. 202 Арк.]
Лист на користь наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові (1910–1911)	[Оп. 13. Спр. 427. 23 Арк.]
Товариство «Руська Рада» у м. Чернівці (1908)	[Ф. 3. Оп. 2. Спр. 16113]
Товариство «Руська бесіда» у м. Чернівці (1894)	[Ф. 3. Оп. 1. Спр. 6223]
Товариство «Жіноча громада»	[Ф. 26. Оп. 1. Спр. 1129]
Українське культурно-просвітницьке товариство «Український народний Дім» (1909–1910)	[Ф. 26. Оп. 1. Спр. 27151]
Книга протоколів засідань правління товариства Львівського університету «Братська допомога» (1910)	[Ф. 26. Оп. 17. Спр. 26]
«Товариство православних русинок» у м. Чернівці (1908)	[Оп. 4. Спр. 22. Арк. 1–23]
«Український студентський Союз» у Львові (1911–1912)	[Ф. 400. Оп. 1. Спр. 32]
Українське студентське товариство «Січ» (1878–1901)	[Ф. 834. Оп. 1. Спр. 59]

вей, С. Смаль-Стоцький, М. Кордуба – брали активну участь у поширенні науково-популярних знань серед населення краю. Поруч з діючими товариствами створювалися нові, серед яких помітно вирізнялися станові товариства. У 1905 р. заснована професійна організація народних учителів «Взаїмна поміч галицьких і буковинських учителів і учительок», у 1908 р. – «Вільна організація українського вчительства на Буковині» [1, с. 308]. Вирішуючи станові питання, прогресивна інтелігенція краю організувала різноманітні культурно-освітні заходи, активно залучалася до роботи читалень, проведення курсів для неписьменних. Пріоритетна роль відводилася народним формам – читальням, відчитам (рефератам) і викладам (лекціям), господарсько-економічним курсам, народному університету.

У 1905 р. товариством «Руська Школа», яке очолював С. Смаль-Стоцький, започатковано створення «людового університету». До його складу ввійшли представники «трьох найповажніших товариств у Чернівцях» («Руська Бесіда», «Руська Школа», «Союз») [1, с. 309]. Він став прообразом народного університету, який діяв у Чернівцях у 1910–1912 рр. під назвою «Курс вищої освіти для народу». До викладання на курсі було запрошено 20 професорів і окремих студентів Чернівецького університету [12, с. 62–68], завданням яких було закладати основи самоосвіти серед населення, пробуджували інтерес до науково-популярних знань. У 1908 р. було створено «Товариство православних русинок» (керівники Н. Тимінська, І. Сімович, Н. Ільницька, А. Клим та ін.) Згідно зі статуту передбачалися здійснення самоосвітньої роботи «словом і письмом» між православним руським жіноцтвом, створювати і підтримувати заклади для навчання і виховання молоді [22, Ф. 26. Оп. 1. Спр. 1129. Арк. 7]. Формами самостійної праці учасників товариства були організація і проведення зборів, відчитів, викладів, вистав, аматорських виступів, вечорниць, вечірок, видання газет і книжок, відкриття курсів і шкіл для молоді взагалі і для жіноцтва зокрема [22, Ф. 3. Оп. 2. Спр. 24136. Арк. 4].

Часто форми самоосвітньої роботи інтегрувалися із дозвіллево-розважальними захо-

дами, які сприяли розбудженню товариського життя: хори, декламації, ігри й рухливі забави, гумористичні виступи, постановка народних вистав, влаштування «фестонів» (свят) тощо. Дослідниця Л. Тимчук відзначає, що після лекції з літератури про І. Котляревського члени товариства ставили «Наталку Полтавку». Театральні вистави поєднувалися з хоровим мистецтвом, вивченням народних звичаїв та обрядів, фольклору, хоровим співом. Значною популярністю користувалися тематичні вечорниці до дня народження Т. Шевченка, Ю. Федьковича, І. Котляревського, М. Драгоманова, Б. Хмельницького тощо.

Результативність діяльності наукових товариств і гуртків, створених за ініціативою професорсько-викладацького складу і студентів університетів на місцях відображалася у відкритті курсів, музеїв, архівів, бібліотек-читалень, підготовкою часописів, друкованих видань, які відігравали вагомий роль у просвітницькій роботі серед населення краю, зростанні його громадянської свідомості. Студентам університетів належала ініціатива відкриття народних університетів зі збереженням національної ідеї («людовий університет» – м. Чернівці, український університет – м. Львів) тощо. Отже, найвищої фази свого розвитку набула організація самостійної науково-дослідницької роботи студентів саме у наукових гуртках і товариствах, основною метою якої було залучення студентської молоді «до більш старанних, ніж нині, занять» та підвищити рівень одержаної ними університетської освіти [9].

Характерною особливістю зазначеного періоду є набуття молодими людьми нових напрямів професійної самоосвіти засобами самостійної роботи без проходження систематичного навчання у стаціонарному навчальному закладі (індивідуальна самоосвіта, загальна самоосвіта, політична самоосвіта). Самоосвітня робота доповнювалася культурною програмою, набирила тенденцій культурно-освітньої, яка спрямовувалася на організацію вільного часу слухачів: відвідини культурних центрів міста – театру, музеїв, церкви, а також успішних господарських осередків – спілки молочарської, броварень.

Вечорами учасники курсу самостійно займалися січовими вправами, співами, читанням та обговоренням прочитаного [4]. Важливо відзначити, що «Курс вищої освіти для народу» закладав підвалини більш високому освітньому рівню, який слухачі здобували самостійно на систематичних лекціях, курсах, у бібліотеках.

Історико-педагогічний наліз наукових джерел, архівних документів, періодичних видань дозволяє виділити основні види самостійної наукової роботи студентів у досліджуваній період (табл. 2).

Важливо відзначити, що у досліджуваній період знайшла своє продовження практика застосування отримання кваліфікації засобом складання *випробування екстерном*, розпочата ще у II пол. XIX ст. Отримання кваліфікації фахівця через екстернат – вико-

нання самостійної наукової роботи як прояву вищого рівня особистісно вмотивованої роботи й екзаменаційних випробувань. Екстернат зумовлював виконання самостійної наукової роботи як прояву вищого рівня особистісно вмотивованої наукової роботи студента. Логіко-системний аналіз архівних джерел дозволяє зазначити про складання випробувань екстерном та надання можливості на завершення наукових робіт студентами фізико-математичного факультету із відділення природничих наук в Університеті св. Володимира (1916/17 н.р.) [19, Ф. 707. Оп. 84, Спр. 2. Арк. 33–112]:

Б. Алексієнко, завершення наукової роботи (на 1 семестр) [там же, арк. 57]; В. Попов, завершення наукової роботи (на 1 семестр) [там же, арк. 58]; С. Усанович, завершення наукової роботи (на 1 семестр) [там же, арк. 68];

Таблиця 2

**Основні види самостійної наукової роботи студентів (1884–1904 рр.)
(складено за результатами узагальнення матеріалів дослідницького пошуку)**

Форма організації	Види самостійної наукової роботи
Наукові з'їзди	Здійснення підготовки виставок (виставка фізико-хімічних приладів, метеорологічна виставка, виставка повітроплавання, виставка консервованих морських тварин, виставка учбової колекції, етнографічна, археологічна тощо) до проведення з'їздів. Участь у підготовці до роботи наукових з'їздів, урочистих засідань. Збір й систематизація колекцій для формування експозицій. Збір фольклорно-етнографічних матеріалів.
Наукові товариства	Участь у проведенні засідань, обговорення рефератів, доповідей, повідомлень тощо. Написання творів з їх обов'язковим обговоренням на засіданнях наукових товариств і публікації в університетських виданнях. Виконання самостійних наукових робіт. Читання книжок, часописів, журналів. Виклади й відчити для народу; курси для малограмотних. Читання й обговорення літературно-наукових рефератів. Видання «Записок», «Університетських записок», «Протоколів» наукових досліджень. Видання праць членів товариства у періодичних виданнях.
Наукові гуртки	Підготовка й обговорення самостійних наукових доповідей. Виступи у ролі опонента (рецензента) реферату. Читання рефератів та їх критичне обговорення (науковий диспут). Проведення спільних наукових бесід на попередньо погоджені з керівником теми із певної галузі наук. Друкування кращих наукових самостійних робіт учасників гуртка в університетських записках.
Наукові екскурсії та експедиції	Участь у наукових екскурсіях та експедиціях. Наукові екскурсії та експедиції Виготовлення географічних та археологічних карт. Участь у проведенні польових спостережень й експедицій. Збір різного роду експонатів для лабораторій, виставок, кабінетів, музеїв тощо. Участь у проведенні наукових розвідок з метою вивчення етнографії і діалектичного матеріалу в населення.
Конкурсні роботи, медальні задачі	Написання творів на визначену тему (на навчальний рік). Виконання робіт з малювання, ліплення, креслення і робіт з моделювання. Виконання конкурсних завдань (на добротину та іменну стипендію, премію тощо). Виконання медальної задачі на вибір з курсу наук, спеціальності.

Л. Делоне, завершення наукової роботи (на 1 семестр) [там же, арк. 69].

Результати логіко-системного аналізу наукових джерел дозволяє стверджувати про доцільність і органічність поєднання самостійної наукової роботи викладачів і студентів із освітніми завданнями у вищій школі досліджуваного періоду. Особливо слід наголосити на посиленні самостійної наукової роботи, як найвищої форми самостійності студентів вищої школи як у підготовці конкурсних наукових робіт, так і у роботі наукових товариств та наукових гуртків, напрям діяльності яких був спрямований на добровільне й самостійне поглиблене вивчення певної галузі наук, майбутньої спеціальності тощо. Професор В. Михайловський також підкреслював велику цінність наукової роботи у викладацькій діяльності викладача [1, с. 293]. Особливо слід відзначити конкурси для студентів на отримання іменних стипендій, оскільки вони покращували матеріальне становище студентів, дозволяли їм записуватися на слухання додаткових навчальних курсів, для участі у роботі семінарій тощо. З такою метою у 1905/1906 н. р. у м. Львові були оголошені іменні конкурси для надання стипендіальної підтримки студентам Львівського університету, Львівської політехніки (табл. 3).

Наукові традиції університетів щодо організації та проведення наукових конкурсів виступали стимулюючим фактором для самостійної наукової роботи студентів університету. Оголошувалися конкурси урядові, від громадських організацій, приватних осіб, вищих закладів досліджуваного періоду. У Львівському королівському університеті ім. Франца І від народного інституту «Народний Дім» 7 вересня 1905 р. був оголошений конкурс наукових робіт (термін до 30.11.1905 р.) [21, Ф. 26. Оп. 13. Спр. 183. Арк. 5]. У звіті про діяльність імператорського Новоросійського імператорського університету відзначено, що на 1909 рік були запропоновані наступні конкурсні теми для заохочення студентів до наукових занять [7, с. 46–47]: «Ф. Достоєвський у західній літературі», «Літературний вплив у творах Ф. Достоєвського».

Серед них конкурс імені Петра Целевича зі стипендією 1 раз у рік за умовами конкурсу (300 крон) [21, Ф. 26. Оп. 13. Спр. 183. Арк. 17–19]; конкурс імені Петра Віславського з стипендією 300 крон [там же, арк. 29]; конкурс на стипендію імені Миколи Дебельського (200 крон) для слухачів університету мирських факультетів і для слухачів техніки до 2/15 березня 1906 р. [там же, арк. 65] тощо. Отже, за якісно виконану самостійно наукову

Таблиця 3

**Конкурси на надання стипендій студентам
Львівського королівського університету ім. Франца І (1905–1916 рр.)**

№ з/п	КОНКУРСИ НАУКОВИХ РОБІТ	Джерело (Ф. 26)
1.	Конкурс народного інституту «Народний Дім» (1905)	[Оп. 13. Спр. 183. Арк. 5]
2.	Конкурси на стипендію укр. товариств «Наукове товариство ім. Тараса Шевченка» (23.09.1903–30.09.1904)	[Оп. 13. Спр. 132. Арк. 156]
3.	Конкурс для надання стипендії імені Франца Йосифа І. (1849/1905)	[Оп. 13. Спр. 183. Арк. 6-7]
4.	Конкурс імені «Неназваного» з метою надання двох стипендій по 300 крон щорічно (1905)	[Оп. 13. Спр. 183. Арк. 14]
5.	Конкурс імені Петра Целевича із стипендією 1 раз у рік (300 крон) (1905)	[Оп. 13. Спр. 183. Арк. 17-19]
6.	Конкурс імені Петра Віславського із стипендією 300 крон (1905)	[Оп. 13. Спр. 183. Арк. 29]
7.	Конкурс на стипендію імені Миколи Дебельського (200 крон) для слухачів університету мирських факультетів і для слухачів техніки до 2/15 березня 1906 р.	[Оп. 13. Спр. 183. Арк. 65]
8.	Конкурси на наукові стипендії (20.05.1903–27.07.1906)	[Оп. 13. Спр. 126. 112 Арк.]
9.	Конкурси на стипендію (03.10.1906–20.09.1907)	[Оп. 13. Спр. 212. 32 Арк.]
10.	Конкурси на стипендію від Крайового комітету, Крайової шкільної ради і благодійних фондів (27.10.1906–31.05.1907)	[Оп. 13. Спр. 231. 46 Арк.]
11.	Конкурси на отримання стипендії студентами (26.09.07–04.07.08)	[Оп. 13. Спр. 281. 56 Арк.]
12.	Конкурси «Народного дому» на стипендії (1900–1916 рр.).	[Оп. 13. Спр. 183. Арк. 36]

роботу студент, крім моральних заохочень міг здобути матеріальну винагороду у вигляді іменної стипендії, яка часто виплачувалася і до отримання наукового ступеня упродовж наступних двох років. Слід відзначити, що у досліджуваній період спостерігалися факти пожертвування стипендій студентами на користь інших, що говорить про високі моральні важелі поведінки молодих людей.

Необхідно відзначити, що матеріальною підтримкою і моральним стимулом для навчання загалом й для зацікавленості виконання самостійної наукової роботи студентів у зазначений період було створення стипендіальних фондів. Засновниками були професори, громадські діячі, умовами їх отримання було успішне навчання і самостійне виконання наукової роботи (табл. 4).

Результати наукового пошуку дозволяють стверджувати про домінування приватних стипендій для студентів у Новоросійському імператорському університеті. Зокрема, у 1909 р. було призначено лише 48 державних стипендій на суму 10860 руб., у той же час приватних було призначено удвічі більше – 109 стипендій на суму 42 318 руб. Серед них – іменні стипендії, стипендії від товариств, земських управ, міністерств (Міністерство міжнародних справ) тощо. Приватні стипендії: князя Воронцова, графа Д. Толстого, бувшого проф. Рафаловича, Міністерства закордонних справ, губ. земських управ (Полтавської, Чернігівської, Херсонської) тощо. Зазначимо, що окрім стипендій, у цьому ж році були видані

студентам матеріальні допомоги з державного казначейства на суму 10070 руб. на лікування і медикаменти – 1612 руб. [1, с. 562–564; 7, с. 290–292].

Отже, результати логіко-системного аналізу архівних матеріалів, науково-літературних джерел зазначеного періоду дозволяють стверджувати, що участь викладачів і студентів у роботі наукових товариств, гуртків і з'їздів стали однією з найбільш прогресивних форм самостійної науково-дослідницької діяльності університетів і відіграли значну роль у розвитку вітчизняної науки досліджуваного періоду (рис. 1).

Університетська і студентська бібліотеки функціонували як самостійні структурні одиниці у вищих закладах, у діяльності яких вагоме місце займала самостійна робота студентів зі складання каталогів, класифікації рукописів за певними темами, систематизації періодики, обслуговуванні читачів, веденні відповідної бібліотечної документації (читацькі карточки, бібліографічні звіти). Їх діяльність сприяла самоосвітнім формам роботи молодих людей.

Логіко-системний аналіз звітів професорів і викладачів про діяльність, протоколів і журналів засідань рад університетів за 1905–1916 рр. дозволяють відзначити помітний прогрес у загальній успішності студентів, який зумовлений «зростанням самодіяльності студентів» і «науковою успішністю поданих ними робіт» [20, Ф. 16. Оп. 465, Спр. 1205. Арк. 10]. Результати наукового пошуку під-

Таблиця 4

Стипендіальні фонди у м. Львів

Стипендіальні фонди	Джерело: Ф. 26 (Львівський королівський університет ім. Франца І)
Справа про діяльність стипендіального фонду ім. Любина Михайла Боярського (1907–1917)	[Оп. 13. Спр. 300. 148 Арк.]
Стипендіальний фонд ім. Наталії Ренеки	[Оп. 13. Спр. 949. 28 Арк.]
Стипендіальний фонд ім. Володимира Маврихила Кобата	[Оп. 13. Спр. 950. 25 Арк.]
Стипендіальний фонд ім. Крич Елеонори	[Оп. 13. Спр. 952]
Стипендіальний фонд ім. доктора Боярського Любина (1917)	[Оп. 13. Спр. 951. 188 Арк.]
Фінансові звіти і довідки про стан стипендіального фонду доктора Пилята за 1911–1912 (1912–1923)	[Оп. 13. Спр. 630. 25 Арк.]
Справа про створення та використання фонду ім. професора Фінкеля Людвіга (1912–1923)	[Оп. 13. Спр. 629 а. 19 Арк.]
Справа про створення та використання фонду ім. професора Кадим Генрака (1912–1923)	[Оп. 13. Спр. 629. 24 Арк.]

Рис. 1. Вектори здійснення самостійної наукової роботи студента вищої школи у 1905–1916 рр.

тверджують, що добровільність участі студентів у діяльності наукових товариств та гуртків, організацій сприяла усвідомленому виконанню статутних вимог, розвитку самоусвідомленню значущості самостійно здобутих знань, самоудосконаленню для досягнення поставлених цілей й необхідності врахування індивідуального досвіду щодо колективного прийняття рішень.

Вищезазначене дозволяє стверджувати, що у досліджуваній період самостійна наукова робота студентів вищої школи проводилася із підняттям громадянської свідомості, моральних цінностей молодих людей, з усвідомленням значимості науки і наукового мислення, як життєво необхідного придбання та «всепланетного явища» (В. Вернадський) [1, с. 312–313].

Отже, провідною тенденцією розвитку самостійної наукової роботи студента

вищої школи України досліджуваного періоду є її здійснення у позааудиторній роботі (літературні, наукові гуртки та товариства; просвітницькі заходи, мистецькі конкурси, конкурси на стипендії, медальні задачі), спрямовування викладачем на виховання самодіяльної особистості студента, на вміння самостійно поглиблено вивчати конкретні науки для самостійної діяльності тощо.

Результати логіко-системного аналізу історико-педагогічної літератури, архівних джерел дають підстави стверджувати, що участь студентів вищих закладів досліджуваного періоду у наукових товариствах, гуртках, організаціях мали важливе значення для самостійного здобуття як наукових, так і педагогічних знань. До особливостей організації наукової самостійної роботи студентів зазначеного періоду відносимо: взаємообумовленість й перенесення нави-

чок науково-дослідницької роботи, набутої у діяльності наукових товариств, гуртків, організацій, у навчальну діяльність; щодо форм організації самостійної роботи студентів необхідно відзначити про перехід від індивідуальної до індивідуально-групової та групової аудиторної й особливо позааудиторної самостійної роботи та їх взаємодоповнюваність.

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволили:

– визначити зміни у теорії і практиці самостійної наукової роботи студентів зазначеного історичного періоду: 1905–1916 рр.;

– теоретичне обґрунтування домінування наукової складової самостійної роботи, поглиблення психолого-педагогічних аспектів наукових досліджень; організація і практична реалізація (провідні форми і види: самостійна наукова робота студентів під час зарубіжних стажувань, наукових експедицій, етнографічної практики, за результатами наукових екскурсій, у підготовці до отримання кваліфікації через екстернат; самостійна науково-просвітницька робота у наукових товариствах і гуртках; конкурсні (медальні) наукові роботи на отримання іменних стипендій, премій (від

уряду, товариств, приватних осіб, стипендіальних фондів);

– виявити особливості та тенденції розвитку теорії і практики самостійної наукової роботи студентів у вищій школі відповідно до виділеного другого етапу, *єдині* (1905–1920) – акцентації на самостійній просвітницькій діяльності; професіоналізації змісту самостійної роботи, *загальні* (1905–1916) – диференціації форм самостійної роботи, ліквідації неписьменності як домінуючого виду самостійної роботи; *часткові* (1905–1916): спрямування на розвиток музеїв (Харківський університет, 1907), архівів, бібліотек (Київський, 1911, Новоросійський, 1909 університети), заснування стипендіальних фондів (Чернівецький, 1905–1912, Львівський, 1905–1912 університети); професійне спрямування самостійної роботи студентів у семінаріях тощо.

Історико-діахронний аналіз проведеної роботи дозволяє стверджувати про необхідність подальших досліджень історико-педагогічних витоків становлення та еволюції розвитку змісту самостійної роботи, трансформації її видів і форм виконання з ціннісно-мотиваційним спрямуванням студента у сучасному закладі вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бенера В. Є. Самостійна робота студентів у вищій школі України: історичні трансформації (друга половина XIX – кінець XX ст.): монографія. Рівне: ПП ДМ, 2011. 640 с.
2. Вернадский В. Материалы к биографии. Прометей: Истор.-биограф. альм. сер. «Жизнь замечательных людей». Т. 15. М.: [б.и.], 1988. 352 с.
3. Журнали заседаний Совета Императорского Новороссийского университета за осеннее полугодие, 1907 г., Одеса. 1908. 8° СХІІ 9/971. 194 с.
4. З приводу віча української академічної молодіжи в Чернівцях. *Промінь*. 1904. Ч. 14. С. 101–102.
5. Історія Одеського університету (1865–2000): наукове видання / [гол. ред В. А. Сминтина]. Одеса: Астор Принт, 2000. 226 с.
6. Микитюк О. М. Становлення та розвиток науково-дослідної роботи у вищих педагогічних закладах України (історико-педагогічний аспект): монографія / Харків. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. 2-е вид., випр. і доп. Х.: „ОВС”, 2003. 272 с.
7. Отчет о деятельности императорского Новороссийского университета за 1909 г. 8° СХІІ / 8/739. 307 с.
8. Отчет о деятельности императорского Новороссийского университета за 1910 г. 8° СХІІ / 8/729. 294 с.
9. Пругавин А. С. Запросы народа и обязанности интеллигенции в области просвещения и воспитания. Изд. 2-е, СПб., 1895. 8° СХІІ 8/846. 547 с.
10. Самойленко Г. В. Ніжинська вища школа: від Гімназії вищих наук до університету / Г. В. Самойленко, О. Г. Самойленко. Ніжин: НДПУ, 2000. 288 с.
11. Скворцов Н. А. Наша школа. *Педагогический листок*: Журнал для педагогов и общенаучного самообразования воспитателей и начинающих учителей. № 1/6 (I Київська гімназія) ХУПА/136. С. 225–665.
12. Смаль-Стоцький С. Як будився зі сну український народ на Буковині. *Ювілейний календар Товариства „Просвіта” на рік 1928*. Львів, 1927. С. 62–68.
13. Сумцов Н. Ф. Из университетской жизни. *Южный край*. 1909. 511 с.

14. Ученые общества и учебно-вспомогательные учреждения Харьковского университета (1805–1905 гг.) / [под ред. проф. Д. И. Багалея и проф. И. П. Осипова]. Х. : Изд-во ун-та, 1911. 284 с.
15. Факультет (Историко-филологический) Харьковского университета за первые 100 лет существования (1805–1905) / [под ред. М. Г. Халанского и Д. И. Багалея]. Харьков : Издание университета, 1908. 8° СХП 4/161. Ч. I. Опыт историко-филологического факультета. 1908. 168 с.
16. Циркуляр по Одесскому учебному округу за 1900 г. № 1–12. С. 12–813.
17. Циркулярное предложение начальством учебных округов о включении в ежегодные отчеты по университетам сведений о результатах научных занятий студентов университетов вне лекций. *Сборник распоряжений по Министерству Народного Просвещения*. 1881. Т. 5 (1871–1873) 1881. С. 1322–1324.
18. Циркулярное предложение начальством учебных округов об установлении желательного общения между студентами, профессорами и учебным начальством. *Сборник распоряжений по Министерству Народного Просвещения* 1881. Т. 14 (1898–1900). С. 707–711.
19. ЦДІАУ м. Київ. Ф. 707 (Управління Київського навчального округу): Оп. 84. Спр. 2. Арк. 137; Оп. 150. Спр. 52. Арк. 25; Оп. 37. Спр. 7. Арк. 1–4.
20. ДА м. Києва. Ф. 16 (Університет св. Володимира): Оп. 1. Спр. 1. 82 Арк.; Оп. 465, Спр. 1205. 26 Арк.
21. ДА Львівської області. Ф. 26 (Львівський королівський університет ім. Франца І). Оп. 13. Спр. 183. 91 Арк.
22. ДА Чернівецької області. Ф. 2 (Виконавчий комітет ландтагу Буковина): Оп. 1. Спр. 11115. 2 Арк.; Ф. 3 (Крайове управління Буковини): Оп. 2. Спр. 24136. 4 Арк.; Спр. 16113. 22 Арк.; Спр. 27151. 19 Арк.; Ф. 26 (Королівський намісник округу Сучава). Оп. 1. Спр. 1129. 9 Арк.

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS 'INDEPENDENT SCIENTIFIC WORK IN THE ACTIVITIES OF SCIENTIFIC SOCIETIES AND CIRCLES: 1905–1916

BENERA VALENTYNA

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Theory and Methods of Preschool and Primary Education
Kremenets Taras Shevchenko Regional Academy of Humanities and Pedagogy

Introduction. *At the end of the XIX – beginning. XX century scientific traditions in the national university education were supported and further developed, which were actualized in the activity of scientific societies, circles, public organizations.*

It is necessary to emphasize the interdependence of socio-political events in the country and the diversity of activities and goals of clubs, societies, which accordingly forced the Ministry of Education to raise the issue of intensification and expansion of independent scientific work of students.

The activity of scientific societies, circles, and, accordingly, the independent scientific work of students of this period was due to the introduction of government circulars.

Purpose. *The purpose of the study: to reveal and update the features and trends of further development of scientific traditions in university education, which were relevant in the activities of scientific societies, circles, organizations (1905–1916).*

Methods. *To achieve the goal of the scientific article, the integration of methods was used: chronological-systemic – aimed at revealing trends in the development of independent work in higher education as a didactic category; personified-bibliographic – for the analysis of epistolary heritage, the contribution of pedagogical personalities in the development of the problem; historical-diachronic – for scientific substantiation of the genesis and evolution of the content of independent work of students in the educational process of higher educational institutions of a certain period.*

Results. *Independent scientific work of a student of higher education of Ukraine in the period under study was carried out in extracurricular activities (literary, scientific circles and societies; educational events, art competitions, scholarship competitions, medal tasks), aimed at educating students' amateur personality, skills for independent activity in life, etc.*

Originality. *The results of the research confirm that the voluntary participation of students in scientific societies and circles, organizations contributed to the conscious fulfillment of statutory requirements, development of self-awareness of the importance of self-acquired knowledge, self-improvement to achieve goals and the need for individual collective decision-making.*

Conclusion. *Historical and diachronic analysis suggests the need for further research on the historical and pedagogical origins of the formation and evolution of the content of independent work, transformation of its types and forms of performance with value-motivational orientation of the student in a modern higher education institution.*

Keywords: *scientific work, scientific and educational work, scientific societies, scientific circles, competitive works, medal tasks, scholarship funds.*

REFERENCES

1. Benera, V. Ye. (2001). *Samostiina robota studentiv u vyshchii shkoli Ukrainy: Istorychni transformatsii (druha polovyna XIX – kinets XX st.): Monohrafiia* [Independent work of students in the higher school of Ukraine: Historical transformations (the second half of the XIX – end of the XX century): [Monograph]]. Rivne: PPD.M. [in Ukrainian].
2. Vernadskiy, V. (1988). Materialy k biografii. [Materials for the biography]. *Prometey: Istoriko-biograficheskiy almanah serii «Zhizn zamechatelnykh lyudey»*, 15. [in Russian].
3. *Zhurnaly zasedaniy Soveta Imperatorskogo Novorossiyskogo universiteta za osennee polugodie, 1907. (1908)* [Minutes of meetings of the Council of Imperial Novorossiysk University]. Odesa. [in Russian].
4. Z pryvodu vicha ukraïnskoi akademichnoi molodizhy v Chernivtsiakh (1904) [Regarding the Ukrainian Academic Youth Council in Chernivtsi]. *Promin*, 14, 101–102. [in Ukrainian]
5. Smyntyna, V. A. (Ed.). (2000). *Istoriia Odeskoho universytetu (1865–2000): Naukove vydannia* [The History of Odesa University (1865–2000): Scientific journal]. Odesa: Astroprint. [in Ukrainian]
6. Mykytiuk, O. M. (2003). *Stanovlennia ta rozvytok naukovo-doslidnoi roboty u vyshchikh pedahohichnykh zakladakh Ukrainy (istoryko-pedahohichnyi aspekt): Monohrafiia. 2-e vydannia, vypravlene i dopovnene* [Formation and development of scientific research in higher educational institutions of Ukraine (historical and pedagogical aspect) [Monograph] (2nd ed., rev.)]. Kharkiv: OVS. [in Ukrainian]
7. *Otchet o deyatelnosti imperatorskogo Novorossiyskogo universiteta za 1909 god* [Report on the activities of the Imperial Novorossiysk University for the year 1909]. Odesa. [in Russian].
8. *Otchet o deyatelnosti imperatorskogo Novorossiyskogo universiteta za 1910 god* [Report on the activities of the Imperial Novorossiysk University for the year 1910]. Odesa. [in Russian].
9. Prugavin, A. S. (1895). *Zaprosyi naroda i obyazannosti intelligentsii v oblasti prosvescheniya i vospitaniya. Izdanie 2-e* [Inquiries of the people and the duties of the intelligentsia in the field of education and upbringing (2nd ed.)]. Saint Petersburg. [in Russian]
10. Samoilenko, H. V. & Samoilenko, O. H. (2000). *Nizhynska vyshcha shkola: vid Himnazii vyshchikh nauk do universytetu* [Nizhyn Higher School: From the Gymnasium of Higher Sciences to the University]. Nizhyn: NDP.U. [in Ukrainian].
11. Skvortsov, N. A. (n. d.). *Nasha shkola* [Our school]. *Pedagogicheskii listok: Zhurnal dlya pedagogov i obschenauchnogo samoobrazovaniya vospitateley i nachinayuschihu chiteley*, 1(6), 225–665. [in Russian]
12. Smal-Stotskyi, S. (1927). *Yak budyvsia zi snu ukraïnskyi narod na Bukovyni* [How the Ukrainian people in Bukovyna came to their senses]. *Prosvita*, 62–68. [in Ukrainian].
13. Sumtsov, N. F. (1909). *Iz universitetskoy zhizni* [From the university life]. *Yuzhnyi kray*. [in Russian]
14. Bagaley, D. I. & Osipov, I. P. (Eds.) (1911). *Ucheniye obschestva i uchebno-vspomogatelnye uchrezhdeniya Harkovskogo universiteta (1805–1905 gg.)*. [Scientific societies and auxiliary educational institutions of Kharkov University (1805–1905)]. Kharkiv: Pечатное дело. [in Russian]
15. Bagaley, D. I. & Halanskiy, M. G. (Eds.) (1908). *Fakultet (Istoriko-filologicheskii) Harkovskogo universiteta za pervyie 100 let suschestvovaniya (1805–1905)*. [Faculty of History and Philology of Kharkiv University for the first 100 years of its existence (1805–1905)]. Kharkiv: Adolphe Darre Printing House. [in Russian].
16. *Tsirkulyar po Odesskomu uchebnomu okrugu za 1900 god* [Circular on the Odessa school district], 1–12, 12–813. [in Russian].
17. *Tsirkulyarnoe predlozhenie nachalstvom uchebnykh okrugov o vklyuchenii v ezhegodnyie otchetyi po universitetam svedeniya o rezultatah nauchnykh zanyatiy studentov universitetov vne lektsiy (1881)* [The Circular proposal of school districts director on the inclusion of information about the results of scientific classes of university students outside lectures in the annual reports of universities]. *Sbornyk rasporyazheniy po Mynysterstvu Narodnoho Prosveshcheniya* [Collection of orders for the Ministry of Public Education], 5, 1322–1324. [in Russian].
18. *Tsirkulyarnoe predlozhenie nachalstvom uchebnykh okrugov ob ustanovlenii zhelatel'nogo obscheniyamezhdu studentami, professorami i uchebnym nachalstvom (1881)* [Circular proposal of school districts director on the establishment of desirable communication between students, professors and educational authorities]. *Sbornyk rasporyazheniy po Mynysterstvu Narodnoho Prosveshcheniya* [Collection of orders for the Ministry of Public Education], 14, 707–711. [in Russian].
19. CDIAK Ukrainy [Central State Historical Archive of Ukraine], F. 707 (Op. 84. Spr. 2. Ark. 137; Op. 150. Spr. 52. Ark. 25; Op. 37. Spr. 7. Ark. 1–4). Kyiv Educational District Department, Kyiv, Ukraine. [in Russian].
20. DA mista Kyiva [State Archive of Kyiv], F. 16 (Op. 1. Spr. 1. 82 Ark.; Op. 465. Spr. 1205. 26 Ark.), University of Saint Vladimir, Kyiv, Ukraine. [in Russian].
21. DA Lvivskoi oblasti [State Archive of Lviv Oblast], F. 26 (Op. 13. Spr. 183. 91 Ark.), Franz I Royal University, Lviv, Ukraine.
22. DA Chernivetskoï oblasti [State Archive of Chernivtsi Oblast], F. 2 (Op. 1. Spr. 1115. 2 Ark.), Executive Committee of the Duchy of Bukovina; F. 3 (Op. 2. Spr. 24136. 4 Ark.; Spr. 16113. 22 Ark.; Spr. 27151. 19 Ark.), Regional Department of Bukovina; F. 26 (Op. 1. Spr. 1129. 9 Ark.), Royal Governor of Suceava County, Chernivtsi, Ukraine.